

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Study design/
Zaplanowanie badań
B. Data collection/
Zebranie danych
C. Statistical analysis/
Analiza statystyczna
D. Data interpretation/
Interpretacja danych/
E. Manuscript preparation/
Przygotowanie tekstu
F. Literature search/
Opracowanie
piśmiennictwa
G. Funds collection/
Pozyskanie funduszy

**THE ASSESSMENT OF THREE MEASURES (101, 103, 302)
UNDER THE NATIONAL PLAN OF AGRICULTURE AND RURAL
DEVELOPMENT OF KOSOVO**

**OCENA TRZECH ŚRODKÓW (101, 103, 302) REALIZOWANYCH W RAMACH
KRAJOWEGO PROGRAMU ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
W KOSOWIE**

Nol Krasniqi^{1(A,B,C,D,F)}, Henrietta Nagy^{2(E)}

¹University "Ukshin Hoti" Prizren, Faculty of Life and Environmental Sciences, Kosovo
Wydział Nauk Przyrodniczych i Ochrony Środowiska, Uniwersytet „Ukshin Hoti” w Prizren, Kosowo

²Tomori Pál College, Hungary

Szkoła Wyższa im. Pála Tomori'ego, Węgry

Krasniqi, N., Nagy, H. (2020). The assessment of three measures (101, 103, 302) under the national plan of agriculture and rural development of Kosovo/ Ocena trzech środków (101, 103, 302) realizowanych w ramach krajowego programu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Kosowie. *Economic and Regional Studies*, 13(1), p. 70-86. <https://doi.org/10.2478/ers-2020-0006>

ORIGINAL ARTICLE

JEL code: R58

Submitted:
February 2020

Accepted:
March 2020

Tables: 4
Figures: 7
References: 18

ORYGINALNY ARTYKUŁ
NAUKOWY

Klasyfikacja JEL: R58

Zgłoszony:
luty 2020

Zaakceptowany:
marzec 2020

Tabele: 4
Rysunki: 7
Literatura: 18

Summary

Subject and purpose of work: Agriculture has historically been an important sector in Kosovo's economy however the biggest challenges are migration, land fragmentation, and access to market and finance. Support from the Government of Kosovo for the agriculture and rural development sector is based on the ARDP 2007-13 and includes direct support measures that strongly correspond to Pillar I measures under CAP and rural development support measures similar to CAP Pillar II. The objective of this paper is to assess three measures (101,103,302) under the national plan of agriculture and rural development of Kosovo.

Materials and methods: Measure 101, "Investments in Physical Assets in Agricultural Holdings" fruit sector, grape sector. Measure 103, "Investments in physical assets concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products". Measure 302, "Farm Diversification and Business Development".

Results: Results showed support is increased which directly affected new job creation however this should continue with increasing the budget as these measures affect the rural economy directly by creating jobs contributing to sustainable agriculture and reducing migration.

Conclusions: The most important measure in terms of budget allocation and number of projects implemented was Measure 101. The largest number of beneficiaries from measure 101 originated from the Prizren and Prishtine Region.

Keywords: agriculture, agriculture policy, measures, grants, beneficiaries

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Rolnictwo jest tradycyjnie bardzo ważnym sektorem gospodarki Kosowa. Największymi wyzwaniami są jednak takie zjawiska jak migracja, rozdrobnienie agrarne, dostęp do rynku i wsparcia finansowego. Wsparcie udzielane przez rząd Kosowa na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich oparte jest na Programie Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i obejmuje środki pomocy bezpośredniej, które w dużym zakresie odpowiadają działaniom w ramach pierwszego filaru WPR i działania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich analogiczne do tych realizowanych w ramach drugiego filaru WPR. Celem niniejszej pracy jest ocena trzech środków (101, 103, 302) realizowanych w ramach krajowego Programu Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Materiały i metody: Środek 101 „Inwestycje w środki trwałe w gospodarstwach rolnych” w sektorze produkcji owoców i upraw winorośli”; Środek 103 „Inwestycje w środki trwałe obejmujące przetwór-

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: Nol Krasniqi (ORCID 0000-0003-4570-3239), University "Ukshin Hoti" Prizren, Faculty of Life and Environmental Sciences, Rruga e Shkronjave 1, 20000 Prizren, Republic of Kosovo; e-mail: nol.krasniqi@uni-prizren.com; Dr. hab. Henrietta Nagy (ORCID 0000-0001-9732-9926), Tomori Pál College, Művelődés u. 21-27., 1223 Budapest, Hungary; e-mail: henriettanagydr@gmail.com

Journal indexed in/ Czasopismo indeksowane w: AgEcon Search, AGRO, Arianta, Baidu Scholar, BazEkon, Cabell's Whitelist, CNKI Scholar, CNPIEC – cnpLINKer, EBSCO Discovery Service, EBSCO – CEEAS, EuroPub, Google Scholar, Index Copernicus, J-Gate, KESLI-NDSL, MyScienceWork, Naver Academic, Naviga (Softweco), POL-index, Polish Ministry of Science and Higher Education 2015-2018: 9 points; Primo Central (ExLibris), QOAM, ReadCube, Semantic Scholar, Summon (ProQuest), TDNet, WanFang Data, WorldCat (OCLC). **Copyright:** © Pope John Paul II State School of Higher Education in Białá Podlaska, Nol Krasniqi, Henrietta Nagy. All articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

stwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa; Środek 302 „Różnicowanie i rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”.

Wyniki: Na podstawie uzyskanych wyników, można stwierdzić, że wzrost poziomu wsparcia wpływa bezpośrednio na tworzenie nowych miejsc pracy. Działania te należy jednak kontynuować, ponieważ mają bezpośredni wpływ na tworzenie nowych miejsc pracy, przyczyniając się do rozwoju zrównoważonego rolnictwa i ograniczenia migracji.

Wnioski: Środkiem, który odegrał kluczową rolę pod względem rozdysponowania budżetu i liczby zrealizowanych projektów był Środek 101. Największą liczbą beneficjentów w ramach środka 101 odnotowano w Regionach Prizren i Prisztiny.

Słowa kluczowe: rolnictwo, polityka rolna, środki, dotacje, beneficjenci

List of Abbreviation:

AAD – Agency for Agriculture Development
 ARDP – Agriculture and Rural Development Programme
 CAP – Common Agriculture Policy
 EC – European Commission
 EU – European Union
 EUOK – European Union Office in Kosovo
 GDP – Gross Domestic Production
 IPA – Instrument of Pre Accession
 KAS – Kosovo Agency of Statistics
 MAFRD – Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development
 NGO – Non-Governmental Organization

Lista akronimów:

AAD – Agencja Rozwoju Rolnictwa
 ARDP – Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
 WPR – Wspólna Polityka Rolna
 KE – Komisja Europejska
 UE – Unia Europejska
 EUOK – Biuro Unii Europejskiej w Kosowie
 PKB – Produkt Krajowy Brutto
 IPA – Instrument Pomocy Przedakcesyjnej
 KAS – Agencja Statystyczna Kosowa
 MAFRD – Ministerstwo Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich
 NGO – organizacja pozarządowa

Introduction

Agriculture has historically been an important sector in Kosovo's economy. According to the World Bank, Kosovo is a country endowed with good quality agricultural land and has been largely food self-sufficient in the past. The agriculture sector currently contributes about 12 percent to the country's GDP and accounts for approximately 35 percent of total employment in Kosovo. However, analysis of the competitiveness of Kosovo's agriculture indicates that only a small portion of farmers may actually compete in the regional, EU and international market.

Kosovo's economy shows one of the lowest GDP per capita and is one of the poorest countries in Europe. Poverty remains widespread in the country, with about 45% of the population living below the nationally defined poverty line (World Bank Report, 2010). However, Kosovo's medium-term growth outlook is positive and on an upward trend, but needs a stable political environment and better business climate that enable productive investments (World Bank Report, 2016). Besides other current duties, improving the national wealth and reducing migration especially from rural areas is one of the biggest challenges.

The national support schemes implemented by the MAFRD from 2009 in line with the ARDP 2007-2013, are structured in two groups:

- I. direct payments as direct income support to farmers and
- II. rural development measures as investment support.

In addition, the design of the Rural Development program 2014-2020 for Kosovo takes into account the EU's strategic objectives for rural development focusing on the following six priorities in the upcoming programming period:

Wstęp

Rolnictwo od dawna jest jedną z kluczowych gałęzi gospodarki Kosowa. Zgodnie z danymi Banku Światowego, Kosowo jest bogate w wysokiej jakości użytki rolne i w przeszłości było w dużej mierze samowystarczalne w zakresie produkcji żywności. Udział rolnictwa w PKB Kosowa wynosi ok. 12 procent, przy czym sektor ten obejmuje średnio 35 procent łącznej liczby miejsc pracy w Kosowie. Analiza konkurencyjności rolnictwa w Kosowie pokazała jednak, że jedynie niewielki odsetek rolników może konkurować na rynku regionalnym, unijnym i międzynarodowym.

Gospodarka Kosowa charakteryzuje się jednym z najniższych PKB na mieszkańca, co sprawia, że kraj ten jest jednym z najbiedniejszych krajów Europy. Ubóstwo jest tam powszechnym zjawiskiem, przy czym około 45% populacji żyje poniżej progu ubóstwa określonego na szczeblu krajowym (Raport Banku Światowego, 2010). Prognoza wzrostu w ujęciu średnio-terminowym jest dla Kosowa pomyślna, ponieważ odnotowano tendencję wzrostową, lecz niezbędne jest stworzenie stabilnych warunków politycznych i korzystnych uwarunkowań dla biznesu, które umożliwiają przeprowadzenie skutecznych inwestycji (Raport Banku Światowego, 2016). Oprócz innych obecnych obowiązków, zwiększenie bogactwa narodowego i ograniczenie migracji, w szczególności z obszarów wiejskich, stanowi jedno z najpoważniejszych wyzwań.

Krajowe programy pomocowe realizowane przez MAFRD od 2009 r. zgodnie z założeniami programu ARDP 2007-2013 podzielono na dwie grupy:

- I. płatności bezpośrednie jako wsparcie dochodowe kierowane bezpośrednio do rolników;
- II. działania w zakresie rozwoju obszarów wiejskich w formie wsparcia inwestycji.

Ponadto, opracowanie Programu rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014-2020 dla Kosowa uwzględ-

1. Fostering knowledge transfer in innovation in agriculture, forestry and rural areas;
2. Enhancing competitiveness in all types of agriculture and enhancing farm viability;
3. Promoting food chain organization and risk management in agriculture;
4. Restoring, preserving and enhancing ecosystems dependent on agriculture and forestry;
5. Promoting resource efficiency and supporting the shift towards a low carbon and climate-resilient economy in the agriculture, food and forestry sectors;
6. Promoting social inclusion, poverty reduction, and economic development in rural areas.

Regarding international help, the European Union is the biggest donor for agriculture and rural development in Kosovo. The EU support has covered the setting up of institutions, grant schemes to farmers and the food processing industry and support to the NGO sector. EU support is channeled through the IPA institution building component. For the period 2007-2012, 45 projects in the field of agriculture and rural development were implemented under IPA 2008, IPA 2009, IPA 2010 and IPA 2011. The European Union Office Kosovo (EUOK) is in charge of implementing measure 4 of the ARDP "Improving the processing and marketing of agricultural products".

The Agency for Agricultural Development (AAD) was established by Law No. 04/L-090 on Agriculture and Rural Development, amending and supplementing Law No. 03/L-98 creating it as an Executive Agency under the MAFRD. The AAD is responsible for implementing the Program for Agriculture and Rural Development by implementing the written policies and procedures of Direct Payments and Rural Development Projects (Gjokaj, et al., 2018).

The research paper includes four objectives:

1. To examine the number and geographical location in Kosovo of beneficiaries under the Measure 101 "Investments in Physical Assets in Agricultural Holdings" fruit sector, grape sector;
2. To examine the number and geographical location in Kosovo of beneficiaries under Measure 103 - Investments in physical assets concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products;
3. To examine the number and geographical location in Kosovo of beneficiaries under the Measure 302 - Farm Diversification and Business Development;
4. To study the operation, characteristics and the level of budget spending of three measures following priorities under the Rural Development program 2014-2020.

nia cele strategiczne UE w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, ukierunkowane na następujące sześć priorytetów w nadchodzącym okresie programowania.

1. Ułatwianie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie, leśnictwie i na obszarach wiejskich;
2. Poprawa konkurencyjności wszystkich rodzajów gospodarki rolnej i zwiększenie rentowności gospodarstw rolnych;
3. Poprawa organizacji łańcucha żywnościowego i promowanie zarządzania ryzykiem w rolnictwie;
4. Odtwarzanie, chronienie i wzmacnianie ekosystemów zależnych od rolnictwa i leśnictwa;
5. Wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami i przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną i odporną na zmianę klimatu w sektorach rolnym, spożywczym i leśnym;
6. Zwiększanie włączenia społecznego, ograniczenie ubóstwa i promowanie rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich.

Jeżeli chodzi o pomoc międzynarodową, Unia Europejska jest największym darczyńcą rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich w Kosowie. Pomoc unijna została przeznaczona na powoływanie instytucji, opracowywanie programów dotacji dla rolników, sektora przetwórstwa spożywczego i na wsparcie organizacji pozarządowych. Pomoc unijna udzielana jest za pośrednictwem komponentu „Wzmocnienie instytucji” Instrumentu Pomocy Przedakcesyjnej (IPA). W latach 2007-2012 zrealizowano 45 projektów w zakresie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w ramach IPA 2008, IPA 2009, IPA 2010 i IPA 2011. Biuro Unii Europejskiej w Kosowie (EUOK) odpowiada za wdrożenie działania 4 ARDP „Poprawa przetwórstwa i obrotu produktami rolnymi”.

Agencja Rozwoju Rolnictwa (AAD) została ustanowiona na mocy Ustawy nr 04/L w sprawie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, zmieniającej i uzupełniającej Ustawę nr 03/L-98, jako agencja wykonawcza działająca w ramach MAFRD. AAD jest odpowiedzialna za wdrożenie Programu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich poprzez realizację sporządzonych na piśmie strategii i procedur płatności bezpośrednich i projektów na rzecz rozwoju obszarów wiejskich (Gjokaj, et al., 2018).

Niniejsza praca realizuje cztery cele:

1. Badanie liczby i rozmieszczenia geograficznego beneficjentów w Kosowie w ramach środka 101 „Inwestycje w środki trwałe w gospodarstwach rolnych” w sektorze produkcji owoców i upraw winorośli;
2. Badanie liczby i rozmieszczenia geograficznego w Kosowie beneficjentów w ramach środka 103 „Inwestycje w środki trwałe obejmujące przetwórstwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa”;
3. Badanie liczby i rozmieszczenia geograficznego beneficjentów w Kosowie w ramach środka 302 „Różnicowanie i rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”;
4. Analiza funkcjonowania, charakterystyki i poziomu wydatków budżetowych w ramach tych trzech środków stanowiących część programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Material and methods

The reason why three measures (101,103,302) were chosen for analyzing under the national program for rural development stands because a large proportion of farms are subsistence that almost all of their production is consumed directly by the farm household. Therefore, there is a need to focus on investments in the physical assets of those farms that have a commercial focus and are capable of achieving a viable income.

Considering the existing small structures, it seems reasonable to give incentives to horizontal co-operation between farmers as well in the way of producer cooperation's which can build the foundations for later producer organizations or producer associations, but also to the vertical integration of farmers in market chains, e.g. with supply contracts.

For undertaking the research, we identified data and information from possible sources. We evaluated the Agriculture Rural Development Programme (2014-2020), the list of beneficiaries from Agricultural Development Agency from 2015 until the last update of beneficiaries list in 2018. In total 4 years' reports were elaborated in details. Further, the evaluation report of ARDP, Green Report of Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, Kosovo Agency of Statistics and FADN Farm Accountancy Data Network, 2015-2018.

To achieve the four objectives of the study, secondary data were used, desk research was done, analyzing data and documents from different reports: strategies and reports, past policy actions from 2007 to 2013 and 2014 to 2020.

Based on the data collected, we calculated the descriptive statistics (from 2015 to 2018) for all beneficiaries' projects on three measures (Measure 101, 103, 302) under the national plan of agriculture and rural development. The distribution of budget was calculated in two ways, approved amount and public support. In order to find the distribution among the whole country of Kosovo, we calculated the beneficiaries on seven regions of Kosovo, per year and in total from 2015 to 2018.

To analyze the data to achieve the objectives of the study, analytical tools used include descriptive statistics such as frequencies were calculated and the findings were demonstrated in graphs, tables. Which include the beneficiaries of grants under measures in different regions of Kosovo.

The study will try to make sure that the assessment of four objectives are balanced, observations are accurate and verifiable, and will present findings on each measure and the ARDP regarding the distribution of budget, region and the effect in the field, conclusions and recommendations.

Materiał i metody

Powyższe środki (101, 103, 302), realizowane w ramach krajowego programu rozwoju obszarów wiejskich, zostały wybrane do analizy ponieważ duży odsetek gospodarstw rolnych stanowią te, które są samowystarczalne, przy czym niemal cała produkcja wykorzystywana jest bezpośrednio przez dane gospodarstwo. Z tego powodu, niezbędne jest dążenie w kierunku inwestycji w środki trwałe tych gospodarstw, które są nastawione na działalność komercyjną i mają możliwość uzyskania realnych dochodów.

Biorąc pod uwagę istniejący system małych gospodarstw, zasadnym jest wprowadzenie zachęt dla horyzontalnej współpracy pomiędzy rolnikami, również w formie spółdzielni producenckich, które mogą stworzyć podstawy późniejszych organizacji lub stowarzyszeń producenckich, lecz również pionowej integracji rolników w ramach łańcucha rynkowego, np. na podstawie umów na dostawę.

W celu przeprowadzenia badań, autorzy wskazali dane i informacje z dostępnych źródeł. Przeprowadzono ocenę Programu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich (2014-2020), listę beneficjentów udostępnioną przez Agencję Rozwoju Rolnictwa od 2015 r. do ostatniej aktualizacji listy beneficjentów w 2018 r. Przeprowadzono analizę sprawozdań obejmujących łącznie okres 4 lat. Ponadto, wykorzystano sprawozdanie z oceny programu ARDP, „Zielone sprawozdanie” Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, dane z Agencji Statystycznej Kosowa i Sieci Danych Rachunkowych Gospodarstw Rolnych (SDRGR) za lata 2015-2018.

Z myślą o realizacji czterech celów badania, wykorzystano dane wtórne, przeprowadzono analizę źródeł wtórnych obejmujących dane i dokumenty z różnych sprawozdań, zakończonych działań w ramach realizacji strategii w latach 2007-2013 oraz w latach 2014-2020.

Na podstawie zgromadzonych danych, dokonano obliczeń statystyk opisowych (od 2015 do 2018 r.) dla wszystkich projektów realizowanych przez beneficjentów z wykorzystaniem ww. trzech środków (Środek 101, 103 i 302) w ramach krajowego programu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Zastosowano dwa sposoby obliczenia podziału środków budżetowych, tj. zatwierdzone kwoty i pomoc publiczna. W celu określenia podziału środków na całym terytorium Kosowa, obliczono dane dotyczące beneficjentów w siedmiu regionach kraju, wykorzystując dane roczne i dane obliczone łącznie za okres od 2015 do 2018 r.

W celu przeprowadzenia analizy danych ujętą w ramach realizacji celów niniejszego badania, zastosowano narzędzia analityczne obejmujące statystykę opisową, np. częstość, przy czym rezultaty przedstawiono w formie wykresów i tabel. Badanie objęło beneficjentów dotacji w ramach ww. środków w różnych regionach Kosowa.

Zamierzeniem autorów pracy jest zapewnienie, że ocena realizacji czterech wyznaczonych celów jest wyważona, a spostrzeżenia są trafne i możliwe do zweryfikowania i przedstawiają rezultaty dotyczące każdego środka i programu ARDP w zakresie podziału środków budżetowych, regionów i wywartego wpływu, jak również wnioski i rekomendacje.

Measure 101 "Investments in Physical Assets in Agricultural Holdings" fruit sector, grape sector

The objective of measure 101": Support to farms for investing in the improvement of farm conditions to meet EU sanitary, veterinary and hygiene requirements is very important for ensuring the future sustainability of the farms receiving support from the AE measure.

The analysis of the competitiveness of Kosovo's agriculture shows that currently only a very small proportion of farms could compete and capture a larger share of the EU and international market. The main structural causes of this low competitiveness are the small scale of most farm businesses, the fragmentation of their land, the outdated nature of their buildings and equipment, their lack of financial means for investment and the low level of knowledge concerning modern production technology. In addition, most farms do not meet EU standards on food safety and hygiene, animal welfare and the environment (Agriculture and Rural Development Programme, 2014).

According to the available data, the age structure of farm owners is very unfavorable: more than 50% are above the age of 65. Therefore, encouragement will be given to young farmers aged 18 to 40 years, who represent the basis of a modern, innovative agricultural sector.

Based on this consideration, but also on the comparative advantage that Kosovo has in some sectors, the contribution of the sectors to the farm economy and the need in the sectors for alignment with EU standards, the measure will focus on supporting investments in the following sectors: fruit, vegetables (incl. potatoes), milk and meat as well as cereals, grapes, and eggs.

Indicative eligible investments per priority sector

Investments in the establishment of new orchards with quality:

- Investments in the establishment or upgrading of on-farm irrigation systems based on water-efficient practices
- Investments in energy-efficient equipment and/or on-farm energy production from renewable sources
- Investments in *agricultural machinery and equipment for plant production, plant protection, fertilization, harvesting, and post-harvesting*;
- Investments in the construction and improvement of the immovable property concerning facilities for post-harvesting activities, storing agriculture machinery and equipment
- Investments in the construction and modernization of permanent greenhouses and/or glasshouses and glasshouse equipment
- Construction/reconstruction of farm buildings for animal housing as well as auxiliary facilities and buildings for fattening and breeding animals, production of day-old chicks, fattening and service facilities, including the provision of

Środek 101 „Inwestycje w środki trwałe w gospodarstwach rolnych” w sektorze produkcji owoców i uprawy winorośli

Cele środka 101: Wsparcie dla gospodarstw rolnych obejmujące inwestycje w poprawę warunków panujących w danym gospodarstwie w celu spełnienia unijnych wymogów sanitarnych, weterynaryjnych i higienicznych jest bardzo ważne dla przyszłego trwałego rozwoju gospodarstw otrzymujących wsparcie w ramach tego środka.

Analiza konkurencyjności sektora rolnictwa Kosowa pokazuje, że obecnie wyłącznie mały odsetek gospodarstw rolnych może konkurować na rynku unijnym i międzynarodowym, i zwiększyć na nich swój udział. Biorąc pod uwagę strukturę gospodarstw rolnych, główną przyczyną ich niskiej konkurencyjności jest mała skala produkcji większości gospodarstw, rozdrobnienie agrarne, przestarzałe budynki i sprzęt, brak środków finansowych na inwestycje i niski poziom wiedzy na temat nowoczesnych technologii produkcji. Ponadto, większość gospodarstw nie spełnia wymogów UE pod względem bezpieczeństwa żywności, higieny, dobrostanu zwierząt i ochrony środowiska (Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, 2014).

Według dostępnych danych, struktura wiekowa właścicieli gospodarstw rolnych jest niekorzystna: ponad 50% rolników ukończyło 65 lat. Z tego powodu, zachęty będą kierowane do młodych rolników w wieku od 18 do 40 lat, którzy są fundamentem nowoczesnego, innowacyjnego rolnictwa.

Biorąc powyższe pod uwagę, jak również przewagę, którą Kosowo posiada w pewnych sektorach, wkład tych sektorów do gospodarki rolnej i potrzebę ich dostosowania do norm unijnych, środek ten ukierunkowany będzie na wsparcie inwestycji w następujących sektorach: uprawa owoców i warzyw (w tym ziemniaków), produkcja mleka i mięsa, jak również uprawa zbóż, winorośli i produkcja jajek.

Indykatywne inwestycje kwalifikowalne, z podziałem na sektory priorytetowe

Inwestycje w zakładanie nowych sadów o wysokiej jakości:

- Inwestycje w budowę lub modernizację systemów nawadniania w gospodarstwach w oparciu o oszczędne gospodarowanie wodą
- Inwestycje w energooszczędny sprzęt lub odnawialne źródła energii wytwarzanej w gospodarstwach
- Inwestycje w maszyny rolnicze i sprzęt do produkcji roślin, ochrony roślin, nawożenia, zbiorów i działań prowadzonych po zbiorach
- Inwestycje w budowę i renowację nieruchomości obejmujących obiekty przeznaczone na działania prowadzone po zbiorach, przechowywanie maszyn rolniczych i sprzętu
- Inwestycje w budowę i modernizację trwałych cieplarni i szklarni, oraz wyposażenia szklarni
- Budowa/przebudowa budynków gospodarczych przeznaczonych na pomieszczenia dla zwierząt, jak również obiekty i budynki pomocnicze prze-

connected on-farm infrastructure and animal housing equipment

- Construction of an improvement in immovable property concerning fodder storage, silage, hay and grain barns/silos, including equipment for fodder preparation, handling, packing and storage
- Investments in the modernization of milking and cooling equipment such as equipment for milking, milk storage incl. milking room facilities, milk delivery tanks;
- Investments in the establishment/modernization of vineyard plantations
- Investments in chicken cages only if they meet EU standards;

Support can be granted to agricultural holdings only when they meet the requirements as laid down in and when they exceed the following thresholds in the relevant field of investment:

znaczone do tuczu i hodowli zwierząt, produkcji jednodniowych piskląt, obiektów technicznych i obiektów przeznaczonych do tuczu, w tym zapewnienie infrastruktury i wyposażenia pomieszczeń dla zwierząt

- Renowacja nieruchomości przeznaczonych do składowania paszy, kiszonki, stodół/ silosów do składowania siana/zbóż, w tym sprzętu do przygotowywania, przenoszenia, pakowania i składowania pasz
- Inwestycje w modernizację urządzeń do udoju i urządzeń chłodniczych, jak sprzęt przeznaczony do udoju, przechowywania mleka, w tym wyposażenie pomieszczeń, gdzie odbywa się udój, oraz zbiorników do przewozu mleka
- Inwestycje w nowe winnice lub ich modernizację
- Inwestycje w klatki do hodowli kurcząt, wyłącznie jeśli spełniają normy UE.

Wsparcie może zostać przyznane gospodarstwom rolnym pod warunkiem spełnienia przez nie wyszczególnionych wymogów, oraz jeśli przekraczają następujące progi w odnośnym obszarze inwestycji:

Table 1. Requirements for measure 101

Tabela 1. Wymogi dla Środka 101

Fruit Sector/ Sektor produkcji owoców	At least 0,5 ha fruits and/or at least 0,25 ha of berries/ Co najmniej 0,5 ha gruntu przeznaczonego pod produkcję owoców, lub co najmniej 0,25 ha gruntu przeznaczonego pod produkcję owoców jagodowych
Vegetable incl. potatoes/ Warzywa, w tym ziemniaki	<ul style="list-style-type: none"> • At least 2 ha of open fields for vegetables and/or at least 4 ha of potatoes/ Co najmniej 2 ha pola przeznaczone pod uprawę warzyw lub co najmniej 4 ha pod uprawę ziemniaków • Construction of new greenhouses/glasshouses: agricultural land of at least 0,1 ha. / Budowa nowej cieplarni/szklarni: co najmniej 0,1 ha użytków rolnych.
Meat Sector/ Sektor produkcji mięsa	At least 20 cattle or 5000 broilers before the final payment/ Co najmniej 20 szt. bydła lub 5000 brojlerów przed ostatnią płatnością
Milk Sector/ Sektor produkcji mleka	At least 15 cows, 150 sheep or 100 goats/ Co najmniej 15 krów, 150 owiec, lub 100 kóz
Cereal Sector/ Sektor uprawy zbóż	At least 15 ha for grain and/or 6 ha for corn/ Co najmniej 15 ha użytków rolnych na uprawę zbóż lub 6 ha pod uprawę kukurydzy
Grape Sector/ Sektor produkcji winogron	At least 0,5 ha of table grapes and / or 1 ha of wine grapes At least 10 years of registration in the vine register/ Co najmniej 0.5 ha użytków rolnych przeznaczonych na uprawę winogron stołowych i/lub 1 ha winorośli właściwej Co najmniej 10 lat okresu rejestracji w ewidencji winnic
Egg Sector/ Sektor produkcji jaj	At least 6000 up to 50000 laying hens registered in the farm register Farms with more than 50000 can only apply for mechanization or equipment/ Od 6000 do 50 000 niosek zarejestrowanych w ewidencji gospodarstw rolnych. Gospodarstwa posiadające ponad 50 000 niosek mogą ubiegać się wyłącznie o środki na mechanizację lub zakup sprzętu.

Source: Agency for Agricultural Development, 2015.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa, 2015.

It must be noted that beneficiaries under the measures have to follow EU standards, which are:

1. When concluded, the investment projects have to meet the relevant EU standards as regards environmental protection and animal welfare.
2. The submitted projects must be assessed by national veterinary and environmental authorities to ascertain whether they are in compliance with the EU standards relevant to the investment (before project submission).
3. Before the investment is submitted to the Agriculture Development Agency/Paying Agency

Należy podkreślić, że beneficjenci ww. środków muszą spełniać normy UE, czyli:

1. Po zrealizowaniu inwestycji, projekty muszą spełniać odpowiednie normy UE w zakresie ochrony środowiska i dobrostanu zwierząt.
2. Zgłoszone projekty muszą być poddane ocenie krajowych organów weterynaryjnych i środowiskowych w celu zapewnienia zgodności z normami UE mającymi zastosowanie dla danej inwestycji (przed zgłoszeniem projektu).
3. Przed zgłoszeniem inwestycji do Agencji Rozwoju Rolnictwa/Agencji Płatniczej do płatności koń-

for final payment, the beneficiary shall provide, as an obligatory part of the payment claim, a certificate from the national veterinary and/or environmental authorities confirming that the investment is compliant with the relevant EU standards.

cowej, beneficjent jest zobowiązany do przedłożenia zaświadczenia potwierdzającego, że dana inwestycja spełnia wymogi odpowiednich norm UE, wystawionego przez krajowe organy weterynaryjne i/lub środowiskowe.

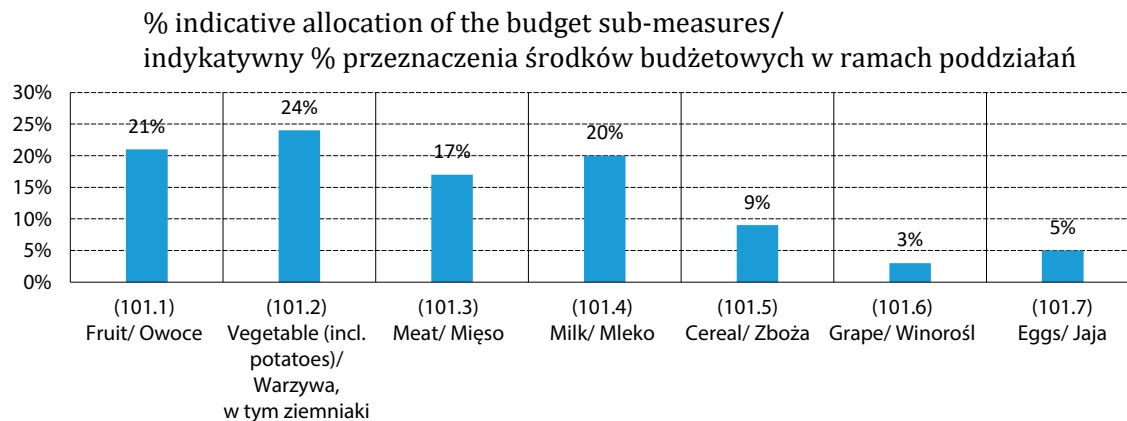

Figure 1. Distribution of budget amongst the subsector of measure 101
Rysunek 1. Podział budżetu pomiędzy podsektorami w ramach Środka 101
Source: Agency for Agricultural Development, 2015.
Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa, 2015.

From the graph above it can be seen that the largest % indicative of the budget is allocated to the sub-measure-101.2 vegetable (incl. potatoes) with 24% followed by sub-measure (101.1) fruit sector and the last one is a grape sector with 3% of the allocated budget.

The figure below shows the total budget spending from the year 2015 until 2018 to measure 101. The total approved amount for the year 2018 is 26 million euros on projects for investments in physical assets in agricultural holdings, while the value of public support is 16.9 million euros, which means that beneficiaries should contribute apart from other funding. It can be noted that the budget for the year 2017 was less compared to other years.

To better clarify the distribution, the table above presents a summary number and distribution of beneficiaries among the seven regions of Kosovo. The largest number of beneficiaries is from Prizren with a total of 349, followed by the Prishtina region with a total 320. In addition, the Gjakova region has the lowest number only 48 beneficiaries. It can be argued that Prizren is well known for agricultural activities including the food processing industry however other indicators are important for instance willingness to apply and meet the required criteria.

Zgodnie z danymi zilustrowanymi na powyższym wykresie, największy indykacyjny odsetek budżetu przeznaczono na poddziałanie 101.2 „Uprawa warzyw, w tym ziemniaków” (24%), za którym uplasowały się poddziałanie 101.1 „Sektor produkcji owoców” i poddziałanie obejmujące sektor uprawy winorośli na które przeznaczone jest 3% budżetu.

Na poniższym rysunku 2 przedstawiono łączną wysokość wydatków budżetowych w latach 2015-2018, w ramach środka 101. Łączna wartość projektów obejmujących inwestycje w środki trwałe w gospodarstwach rolnych zatwierdzonych w 2018 r. wynosi 26 mln euro, podczas gdy wartość pomocy publicznej wyniosła 16,9 mln euro, co oznacza, że beneficjenci powinni dysponować wkładem własnym. Warto nadmienić, że budżet na rok 2017 był niższy w porównaniu z innymi latami.

W celu lepszego objaśnienia kwestii podziału, w powyższej tabeli przedstawiono zestawienie liczby beneficjentów i ich podział na 7 regionów Kosowa. Największa liczba beneficjentów znajduje się w regionie Prizren (349), wyprzedzając region Prisztina, gdzie łączna liczba beneficjentów wynosi 320. Ponadto, region Gjakova charakteryzuje się najmniejszą liczbą beneficjentów (tylko 48). Można stwierdzić, że region Prizren jest znany z działalności rolniczej, w tym z przetwórstwa spożywczego. Nie można jednak zapomnieć o wadze innych wskaźników, jak chęć złożenia wniosku i dostosowania działalności do wymaganych kryteriów.

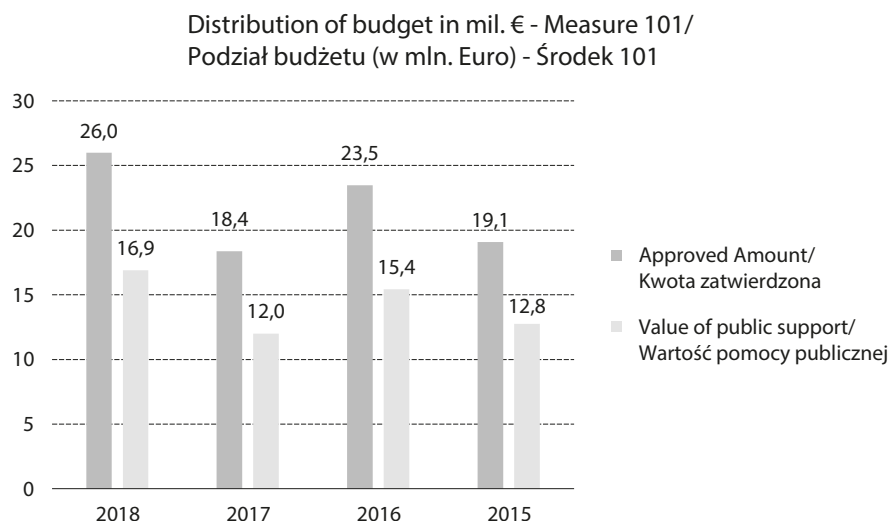

Figure 2. The total budget (2015-2018) to measure 101

Rysunek 2. Łączny budżet (2015-2018) w ramach środka 101

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Table 2. Distribution of beneficiaries in 7 regions of Kosovo - Measure 101

Tabela 2. Podział beneficjentów wg 7 regionów Kosowa - Środek 101

Region/ Region	2018	2017	2016	2015	Total/ Łącznie
Prizreni	101	73	108	67	349
Prishtina	87	78	90	65	320
Mitrovica	67	63	53	44	227
Gjilani	53	34	34	27	148
Peja	46	31	25	29	131
Ferizaji	20	11	19	24	74
Gjakova	9	11	16	12	48
Total/ Łącznie	383	301	345	268	/

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Measure 103 - Investments in physical assets concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products

The measure is linked to Measure 101 "Investments in physical assets of agricultural holdings", which ensures the provision of raw materials. The measure is also linked to Measure 302 "Diversification of economic activities in rural areas", which supports the on-farm processing of agricultural products which is not eligible under Measure 103.

Support under the measure focuses on investments in physical assets in order to increase the competitiveness of the agri-food sector to substitute food imports with high-quality domestic production and improved productivity.

The measure targets support via investments in five sub-sectors of the food processing industry: milk processing, meat processing, fruit and vegetable processing, and wine production. It is designed to complement the interventions under

Środek 103 „Inwestycje w środki trwałe obejmujące przetwórstwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa

Środek ten jest powiązany ze Środkiem 101 „Inwestycje w środki trwałe gospodarstw rolnych”, co zapewnia dostępność surowców. Środek ten również jest związany ze Środkiem 302 „Różnicowanie i rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”, ukierunkowanym na wsparcie przetwarzania produktów rolnych w gospodarstwach, które nie jest kwalifikowalne w ramach Środka 103.

Wsparcie w ramach tego środka jest ukierunkowane na inwestycje w środki trwałe w celu zwiększenia konkurencyjności sektora rolno-spożywczego, zastępując import żywności krajowymi produktami wysokiej jakości i zwiększoną wydajnością.

Celem tego środka jest wsparcie poprzez inwestycje w pięć pod-sektorów przemysłu przetwórstwa spożywczego: przetwórstwo mleka, przetwórstwo mięsa, przetwórstwo owoców i warzyw oraz produkcja wina. Został opracowany tak, żeby uzupełnić

Measure 101, aimed at increasing the supply of safe and environmentally friendly farm products.

To compete successfully on an increasingly open market, the food processing industry needs to modernize technologies and to improve safety management systems. The food industry has to establish the safe collection, transport, and storage of raw materials to reduce waste and ensure food safety.

The general objectives of the measure:

- To increase the ability of the agri-food sector to cope with competitive pressure by increasing productivity and by introducing new technologies and innovative products;
- Fulfillment of EU standards and targeted improvements regarding environmental protection, food safety and quality products, animal welfare and traceability of the food chain and waste management;
- Strengthening links with primary production;
- To help address the challenge of climate change by promoting renewable energy;
- Specific objectives and eligible investments for each sector;
- To improve compliance with national and EU standards;
- To modernize the production techniques and technologies in food processing units;
- To introduce new products;
- To improve waste management and energy efficiency;
- To improve the marketing of food products (Agriculture and Rural Development Programme, 2014).

Only micro, small and medium-sized enterprises (defined according to Commission Recommendation 2003/361/EC) may be supported. The category of micro, small and medium-sized enterprises (SMEs) is made up of enterprises which employ fewer than 250 persons and which have an annual turnover not exceeding € 50 million and/or an annual balance sheet not exceeding € 43 million in total, and which registered according to national legislation as food processors/consolidators.

Common eligibility has to be fulfilled. Only micro, small and medium-sized enterprises (defined according to Commission Recommendation 2003/361/EC) may be supported. The category of micro, small and medium-sized enterprises (SMEs) is made up of enterprises which employ fewer than 250 persons and which have an annual turnover not exceeding € 50 million and/or an annual balance sheet not exceeding € 43 million in total, and which registered according to national legislation as food processors/consolidators. Maximum eligible costs per project shall be as follows:

- Milk processing – € 400,000, but no more than € 200,000 as public support;
- Meat – € 400,000, but no more than € 200,000 as public support;
- Fruit and vegetables – € 400,000, but no more than € 200,000 as public support;

działania w ramach Środka 101, którego celem jest dostarczanie bezpiecznych i przyjaznych dla środowiska produktów rolnych.

Mając na uwadze uzyskanie skutecznej konkurencyjności na coraz bardziej otwartych rynkach, przemysł przetwórstwa spożywczego musi modernizować technologie i usprawniać systemy zarządzania bezpieczeństwem. Przemysł spożywczy powinien stworzyć warunki do bezpiecznych zbiorów, transportu i przechowywania surowców, co pozwoli na zmniejszenie ilości odpadów i zapewnienie bezpieczeństwa żywności.

Cele ogólne realizowane w ramach przedmiotowego środka obejmują:

- Zwiększenie możliwości sektora rolno-spożywczego w zakresie radzenia sobie w warunkach narastającej presji konkurencyjnej poprzez zwiększenie produktywności i wprowadzanie nowoczesnych technologii i innowacyjnych produktów;
- Spełnienie norm unijnych i wprowadzanie precyzyjnych usprawnień dotyczących ochrony środowiska, bezpieczeństwa żywności i produktów wysokiej jakości, dobrostanu zwierząt, możliwości identyfikacji łańcucha żywnościowego i gospodarowania odpadami;
- Umocnienie związków z produkcją pierwotną;
- Wsparcie rozwiązania problemu zmian klimatycznych poprzez promowanie odnawialnych źródeł energii;
- Cele szczegółowe i kwalifikowane inwestycje dla każdego sektora;
- Poprawa zgodności z normami krajowymi i UE;
- Modernizacja technologii produkcji i technologii wykorzystywanych w zakładach przetwórstwa żywności;
- Wprowadzenie nowych produktów;
- Poprawa gospodarki odpadami i wydajności energetycznej;
- Poprawa wprowadzania na rynek produktów żywnościowych (Program na rzecz rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, 2014).

Wsparcie mogą uzyskać wyłącznie mikroprzedsiębiorstwa, małe i średnie przedsiębiorstwa (w rozumieniu rekomendacji Komisji nr 2003/361/WE). Kategoria mikroprzedsiębiorstw, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) obejmuje przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 250 osób, przy rocznych obrotach nieprzekraczających 50 mln EUR, lub rocznym bilansie nie przekraczającym łącznie 43 mln EUR, zarejestrowanych zgodnie z prawem krajowym jako podmioty prowadzące działalność w zakresie przetwórstwa spożywczego/ skupu produktów rolnych.

Wymagane jest spełnienie wspólnych kryteriów kwalifikowalności. Wsparcie mogą uzyskać wyłącznie mikroprzedsiębiorstwa, małe i średnie przedsiębiorstwa (w rozumieniu rekomendacji Komisji nr 2003/361/WE). Kategoria mikroprzedsiębiorstw, małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) obejmuje przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 250 osób, przy rocznych obrotach nieprzekraczających 50 mln EUR, lub rocznym bilansie nie przekraczającym łącznie 43 mln EUR, zarejestrowanych zgodnie z prawem krajowym jako podmioty prowadzące działalność w zakresie przetwórstwa spożyw-

- Wine – € 300,000, but no more than € 150,000 as public support;
- The minimum investment costs per project shall be € 30,000.

czego / skupu produktów spożywczych. Maksymalna wysokość kosztów kwalifikowalnych dla jednego projektu jest następująca:

- przetwórstwo mleka - 400 000 EUR, lecz nie więcej niż 200 000 EUR w formie pomocy publicznej;
- przetwórstwo mięsa - 400 000 EUR, lecz nie więcej niż 200 000 EUR w formie pomocy publicznej;
- przetwórstwo owoców i warzyw - 400 000 EUR, nie więcej niż 200 000 EUR w formie pomocy publicznej;
- wino - 300 000 EUR, nie więcej niż 150 000 EUR w formie pomocy publicznej;
- minimalne koszty inwestycji na projekt wynoszą 30 000 EUR.

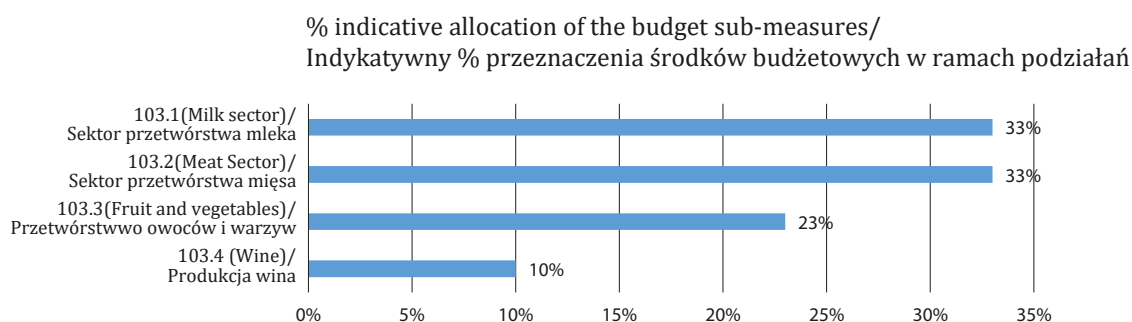

Figure 3. Distribution of budget amongst the subsector of measure 101

Rysunek 3. Podział budżetu pomiędzy podsektorami w ramach środka 101

Source: Agency for Agricultural Development, 2015.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa, 2015.

From the figure above it can be seen that largest % indicative of the budget is allocated with the largest proportion shared between two sub-measures 103.1 (milk sector) with 33 % and 103.2 (meat sector) with 33%, followed by sub-measure 103.3 (fruit and vegetables) with 23% along with 103.4 (wine) with 10% of the total budget.

The figure above presents the total budget spending from the year 2015 until 2018 to measure 103 for the processing sector. The total approved amount for the year 2018 is 9.8 million euros on projects concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products, while the value of public support is 4.8 million euros. The largest spending budget for measure 103 is in the year 2015 with a total 10.3 million euros approved while 5 million euro the value of the public sector. Similar to the measure 101, again the year 2017 shows the lowest budget spending on measure 103 with only 1.9 million euro of approved amount and 1 million from public support.

Table 3 summarizes the total number of beneficiaries of grants year/region in Kosovo under the measure 103. Prizren region leads with 29 beneficiaries followed by Prishtina while Ferizaji is the last one with only one granted holding in four years. The total number of enterprises supported is 89.

Zgodnie z danymi przedstawionymi na poniższym wykresie, największy indykatywny udział budżetu przypadł projektom realizowanym w ramach dwóch poddziałań, 103.1 (sektor mleczarski) i 103.2 (przetwórstwo mięsa), którym przyznano po 33% środków. Za nimi uplasowało się poddziałanie 103.3 „Przetwórstwo owoców i warzyw” (23%) i poddziałanie 103.4 (10% całkowitego budżetu).

Na powyższym wykresie przedstawiono łączną wysokość wydatków budżetowych w latach 2015-2018, w ramach środka 103 dla sektora przetwórstwa. Całkowita wartość projektów obejmujących przetwórstwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa, zatwierdzona w 2018 r., wyniosła 9,8 mln EUR, przy czym wartość pomocy publicznej wyniosła 4,8 mln EUR. Największy budżet na wydatki w ramach Środka 103 odnotowano w 2015 r., przy zatwierdzonej kwocie 10,3 mln EUR i pomocy publicznej na poziomie 5 mln EUR. Analogicznie do Środka 101, najniższą wartość wydatków budżetowych w ramach Środka 103 odnotowano w 2017 r., przy zatwierdzonej kwocie 1,9 mln EUR i pomocy publicznej wynoszącej 1 mln EUR.

Tabela nr 3 przedstawia zestawienie łącznej liczby beneficjentów dotacji w ramach Środka 103, z podziałem na poszczególne regiony Kosowa. Region Prizreni, gdzie działalność prowadzi 29 beneficjentów, objął wiodącą pozycję, wyprzedzając region Prishtina. Region Ferizaji znalazł się na ostatnim miejscu z jednym beneficjentem projektu w ciągu czterech lat. Wsparcie uzyskało łącznie 89 przedsiębiorstw.

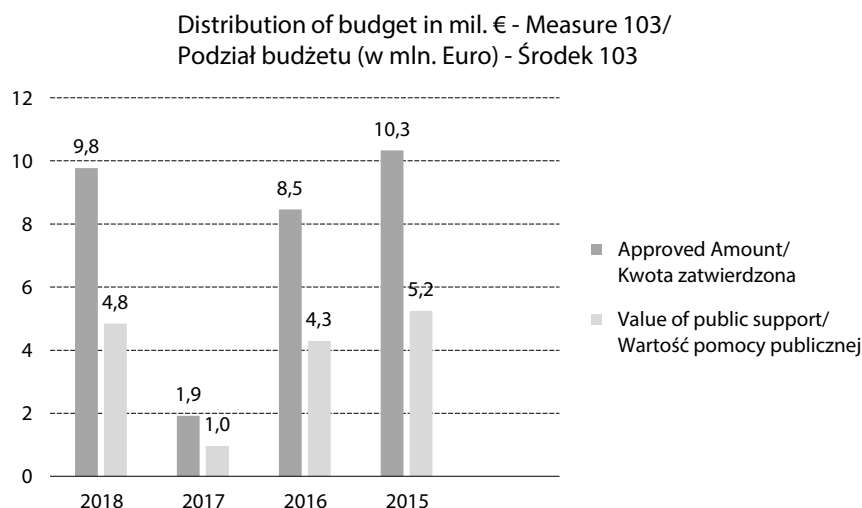

Figure 4. The total budget (2015-2018) to measure 103

Rysunek 4. Łączny budżet (2015-2018) w ramach Środka 103

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Table 3. Distribution of beneficiaries in 7 regions of Kosovo - measure 103

Tabela 3. Podział beneficjentów wg 7 regionów Kosowa - Środek 103

Region/ Region	2018	2017	2016	2015	Total/ Łącznie
Prizreni	8	3	5	13	29
Prishtina	9	-	9	6	24
Mitrovica	4	1	3	6	14
Peja	3	-	6	-	9
Gjilani	1	1	1	4	7
Gjakova	2	-	-	3	5
Ferizaji	-	-	1	-	1
Total/ Łącznie	27	5	25	32	/

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Measure 302 – Farm Diversification and Business Development

Rural areas have multifunctional importance for the general development of the country and these areas present a great potential to diversify economic activities by creating new jobs and generating income.

The Kosovo economy suffers from very low levels of employment. About 45% of the labor force is unemployed, especially women and the large numbers of young people. This results in the decreasing attractiveness of rural areas as places to work and live and increases the disparities between urban and rural areas. With the decline in quality of life and job opportunities, the rural areas have witnessed the economic decline and related employability of the rural population.

The interventions under the measure aimed at improving job opportunities in the rural areas of Kosovo. They address the major problems of rural areas identified, namely:

- Lack of job opportunities due to weak economic development initiatives;

Środek 302 „Różnicowanie i rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich”

Obszary wiejskie spełniają wiele funkcji przyczyniających się do rozwoju całego kraju i wykazują ogromny potencjał dywersyfikacji działalności gospodarczej poprzez tworzenie nowych miejsc pracy i generowanie przychodów.

Gospodarka Kosowa boryka się z problemem wysokiego bezrobocia. Około 45% osób w wieku produkcyjnym jest bezrobotnych. Dotyczy to w szczególności kobiet i osób młodych. Jest to przyczyną coraz mniejszej atrakcyjności obszarów wiejskich, jako miejsca do pracy i życia, oraz pogłębiających się dysproporcji pomiędzy obszarami wiejskimi i miejskimi. Przy pogarszającej się jakości życia i dostępności miejsc pracy, obszary wiejskie doświadczają niekorzystnej sytuacji gospodarczej i powiązanych z tym możliwości zatrudnienia mieszkańców wsi.

Działania podejmowane w ramach omawianego Środka ukierunkowane są na poprawę sytuacji na rynku pracy na obszarach wiejskich Kosowa. Stanowią próbę rozwiązania najpoważniejszych problemów tych obszarów, czyli:

- Outmigration, especially of young people from rural areas;
- High dependency on agricultural employment;
- Lack of services in rural areas.

The measure will target the creation of new jobs and the maintenance of existing ones. The support of new economic activities should lead to poverty reduction in rural areas and to improve living conditions. The measure will target the creation of new jobs and the maintenance of existing ones. The support of new economic activities should lead to poverty reduction in rural areas and to improve living conditions (Agriculture and Rural Development Programme, 2014).

In line with the conclusions of the sector analysis for the diversification of the rural economy in Kosovo, the diversification of economic activities in rural areas is foreseen as a long-term perspective for developing the rural economy and a favorable way to create self-sustaining employment in rural areas.

This measure aims to create, diversify and develop rural activities through support for investments in farm diversification and the development of non-agricultural activities.

The measure is divided into 5 sub-measures:

- 302.1 Beekeeping and honey production/processing and marketing
- 302.2 Processing of collected herbs, medicinal plants, forest fruits and mushrooms
- 302.3 On-farm processing and marketing of small-scale agricultural products (vegetables, fruits, herbs, spices, medicinal plants, mushrooms and sheep's and goat's milk)
- 302.4 Rural tourism
- 302.5 Provision of machinery services to farmers (machinery rings, repair of agricultural machinery, farm mechanization services)

Figure 5 presents the allocation of budget between sub measures based on a national plan for agriculture and rural development. The largest share of the budget is between sub-measure 302.3 on-farm processing and marketing of small-scale agricultural products (vegetables, fruits, herbs, medical plant, mushrooms and sheep's and goat's milk) 27% and sub-measure 302.1 beekeeping and honey production/processing and marketing with 26%, followed by sub-measure 302.2 processing of collected herbs, medicinal plants, forest fruits and mushrooms.

- Brak możliwości zatrudnienia z powodu niewystarczającej liczby inicjatyw na rzecz rozwoju gospodarczego;
- Migracja z obszarów wiejskich, w szczególności młodych ludzi;
- Poleganie w dużej mierze na zatrudnieniu w sektorze rolnictwa;
- Brak sektora usług na obszarach wiejskich.

Celem tego Środka będzie tworzenie nowych miejsc pracy i zachowanie tych istniejących. Wsparcie dla nowych form działalności gospodarczej powinno doprowadzić do ograniczenia ubóstwa na obszarach wiejskich i poprawy warunków życia. Celem tego Środka będzie tworzenie nowych miejsc pracy i zachowanie tych istniejących. Wsparcie dla nowych form działalności gospodarczej powinno doprowadzić do ograniczenia ubóstwa na obszarach wiejskich i poprawy warunków życia (Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, 2014).

Zgodnie z wnioskami płynącymi z analizy sektora dotyczącej dywersyfikacji gospodarki wiejskiej w Kosowie, przewiduje się, że dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarach wiejskich zostanie przeprowadzona w perspektywie długofalowej w formie działań na rzecz rozwoju gospodarki wiejskiej i opracowania korzystnych metod utworzenia samowystarczającego zatrudnienia na obszarach wiejskich.

Środek ten ukierunkowany jest na utworzenie, dywersyfikację i rozwój działalności na obszarach wiejskich poprzez wsparcie inwestycji w dywersyfikację gospodarstw wiejskich i rozwój działalności pozarolniczej.

Środek ten obejmuje 5 poddziałań:

- 302.1 Hodowla pszczół i produkcja miodu/ przetwórstwo i obrót
- 302.2 przetwórstwo ziół, roślin leczniczych, owoców leśnych i grzybów
- 302.3 Przetwórstwo produktów rolnych i obrót nimi na niewielką skalę w gospodarstwie (warzywa, owoce, zioła, przyprawy, rośliny lecznicze, grzyby, mleko owcze i kozie)
- 302.4 Turystyka wiejska
- 302.5 Usługi związane z maszynami skierowane do rolników (kółka rolnicze, naprawa maszyn rolniczych, usługi w zakresie mechanizacji gospodarstwa rolnego)

Rysunek 5 przedstawia przydział środków budżetowych pomiędzy poszczególne poddziałania w oparciu o Krajowy plan rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Największy odsetek środków budżetowych przypadł na poddziałanie 302.3 „Przetwórstwo produktów rolnych i obrót nimi na niewielką skalę w gospodarstwie (warzywa, owoce, zioła, przyprawy, rośliny lecznicze, grzyby, mleko owcze i kozie)” (27%) i poddziałanie 302.1 „Hodowla pszczół i produkcja miodu/ przetwórstwo i obrót” (26%). Na trzeciej pozycji znajduje się poddziałanie 302.2 „Przetwórstwo ziół, roślin leczniczych, owoców leśnych i grzybów”.

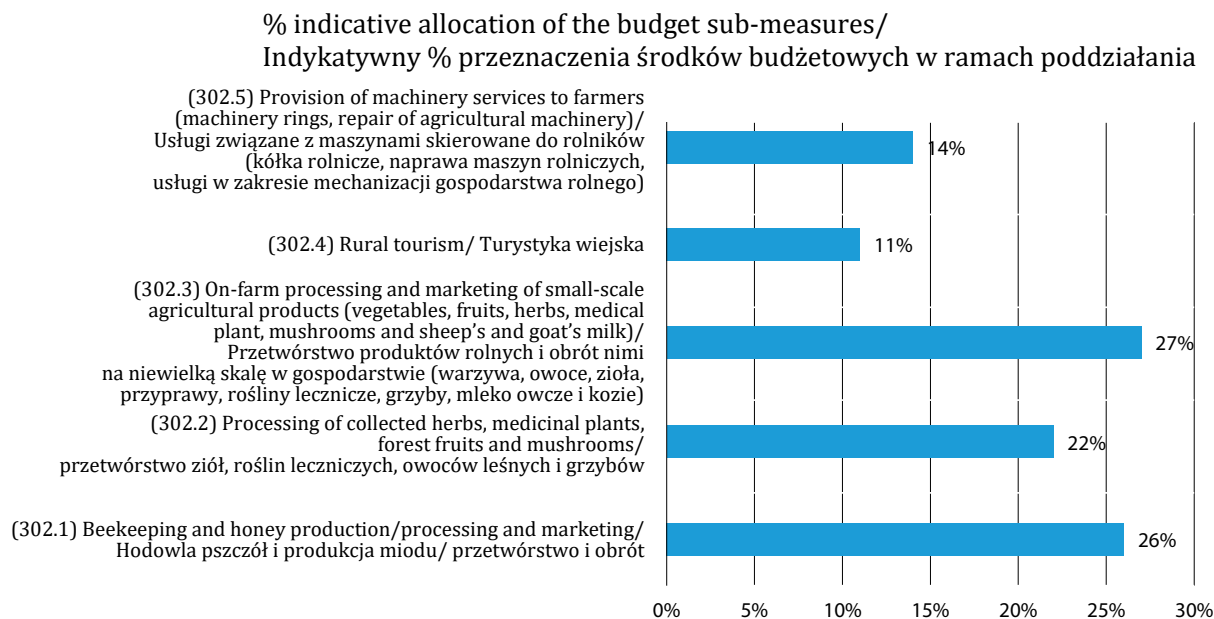

Figure 5. The indicative budget allocation between the sectors – Measure 302

Rysunek 5. Indykatywne przeznaczenie środków budżetowych pomiędzy poszczególne sektory - Środek 302

Source: Agriculture and Rural Development programme 2014-2020.

Źródło: Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

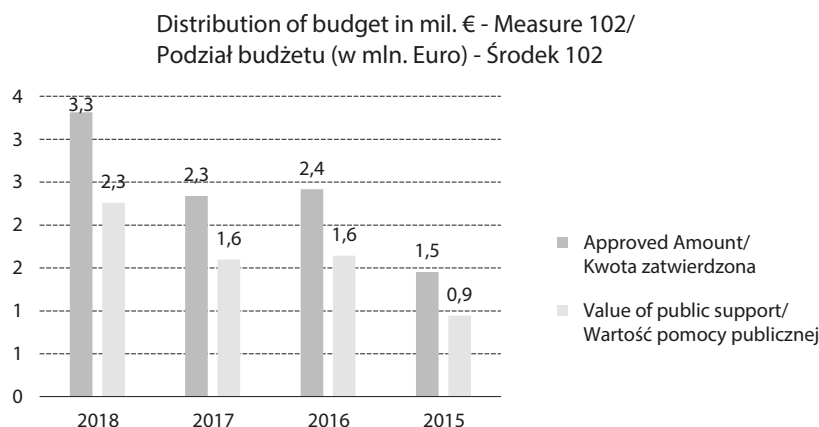

Figure 6. The total budget (2015-2018) for the measure 302

Rysunek 6. Łączny budżet (2015-2018) w ramach Środka 302

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

The figure above shows the total budget spending from the year 2015 until 2018 for measure 203. The total approved amount for the year 2018 is 3.3 million euros, while the value of public support is 2.3 million euros. The largest spending budget for measure 203 is the year 2018. In addition, the lowest spending for this measure is the year 2015 with only 1.5 million for 81 approved projects. The largest number of projects are in 2018 while the Peja region has the largest number of beneficiaries in total 88, further, the Gjakova region has the lowest number of beneficiaries with only 17.

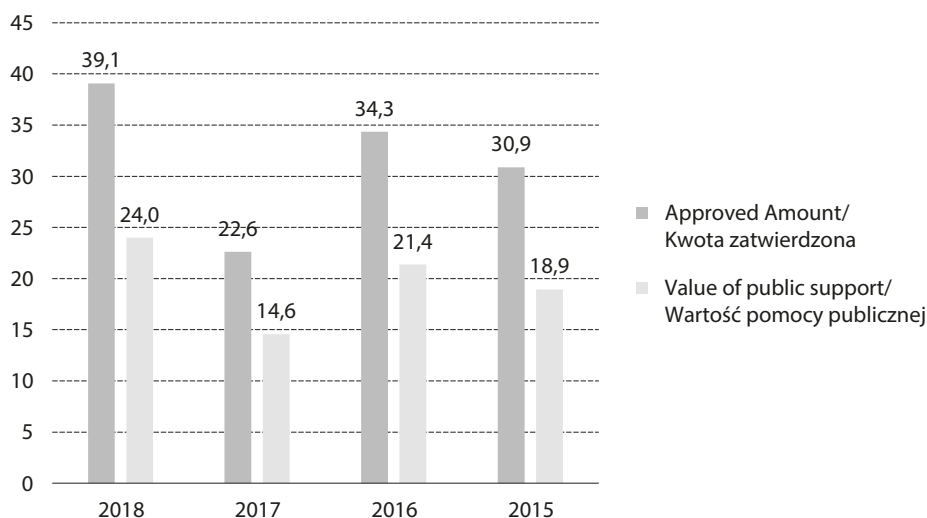
Na poniższym rysunku przedstawiono łączną wysokość wydatków budżetowych w latach 2015-2018, w ramach środka 302. Całkowita wartość projektów zatwierdzona w 2018 r. wyniosła 3,3 mln EUR, przy czym wartość pomocy publicznej wyniosła 2,3 mln EUR. Najwyższe wydatki budżetowe w ramach Środka 302 odnotowano w 2018 r. Ponadto, najniższe wydatki w ramach tego Środka poniesiono w 2015 r. Zatwierdzono 81 projektów o wartości 1,5 mln. Najwięcej projektów zrealizowano w 2018 r., przy czym w regionie Peja zgłosiła się największa liczba beneficjentów (88), a najmniejszą liczbę beneficjentów, zaledwie 17, odnotowano w regionie Gjakova.

Table 4. Distribution of beneficiaries in 7 regions of Kosovo - measure 302**Tabela 4.** Podział beneficjentów wg 7 regionów Kosowa - Środek 302

Regions/ Regiony	2018	2017	2016	2015	Total/ Łącznie
Peja	30	23	22	13	88
Prishtina	24	19	18	15	76
Prizreni	26	14	13	17	70
Gjilani	22	18	15	11	66
Mitrovica	19	10	17	8	54
Ferizaji	8	6	8	8	30
Gjakova	1		7	9	17
Total/ Łącznie	130	90	100	81	/

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Figure 7. Total Budget for three measures 2015-2018**Rysunek 7.** Łączny budżet trzech Środków na lata 2015-2018

Source: Agency for Agricultural Development (author's own calculation), 2019.

Źródło: Agencja Rozwoju Rolnictwa (opracowanie własne), 2019.

Figure 7 represents the total budget spent on three measures from 2015-2018. The total amount of 39.1 million is dedicated to the year 2018. It is notable that in 2017 was a lower budget spending on the three measures.

Na rysunku 7 przedstawiono łączne wydatki budżetowe w ramach trzech Środków w latach 2015-2018. Łączna kwota 39,1 mln EUR została przeznaczona na projekty realizowane w 2018 r. Warto zauważyć, że w 2017 r. odnotowano najniższe wydatki budżetowe w ramach trzech omawianych Środków.

Conclusions and recommendations

As far as the implementation of the national plan of agriculture and rural development is concerned, the most important measure in terms of budget allocation and number of projects implemented was Measure 101 "Investments in Physical Assets in Agricultural Holdings" fruit sector, grape sector.

Measure 101 provides grant aid toward investments in buildings, machinery, equipment, plantations and infrastructure that will add value by increasing yields and product quality, reducing product loss and production costs.

Measure 101 has been very effective in meeting its input and output targets. Grant aid of EUR 57.1

Wnioski i rekomendacje

Jeżeli chodzi o wdrożenie Krajowego programu rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, najważniejszym Środkiem pod względem rozdysponowania budżetu był Środek 101 „Inwestycje w środki trwałe w gospodarstwach rolnych” zajmujących się produkcją owoców i uprawą winorośli.

W ramach Środka 101 przyznawane są dotacje na inwestycje w budynki, maszyny, sprzęt, uprawy i infrastrukturę, które powiększą wartość gospodarstwa poprzez zwiększenie plonów i poprawę jakości produktów, redukcję utraty produktu i obniżenie kosztów produkcji.

Środek 101 charakteryzuje się skuteczną realizacją celów w zakresie nakładów i rezultatów projektów.

million EUR million, 5% over budget, was offered to 1,297 projects that were selected from the 4,912 applications received, from year 2015-2018.

At this stage in implementation, Measure 101 has contributed substantially to economic growth. It is estimated that the net contribution to Gross Value Added in the farming sector is EUR 6,680,000 net and the EUR 9,401,000 gross. The implementation of the measure has made a significant contribution to the creation of employment. The total net increase created by the implementation of the measure to date has been $1.18 \times 1,106 = 1306$ jobs. The gross effect is 1438

In the aspect of the region distribution in Kosovo, the largest number of beneficiaries from measure 101 is from Prizren with a total of 349, followed by the Prishtina region with a total 320. In addition, the Gjakova region has the lowest number only 48 beneficiaries.

The findings from different reports demonstrate that the following chain of results is being achieved:

- The targeted improvements in physical assets are happening;
- Production capacity has been increased on supported farms in all sectors;
- Manure treatment facilities have been improved on supported farms;
- Capacity for the production of renewable energy has been increased on supported farms;
- The volume of production has increased;
- There is evidence that the quality of fruit production has improved;
- The level of producer participation in the processing and marketing of their produce has increased.

Recommendation for this measure should be some research and further investigation to explain why the supported investments work so well in some farms but less so in others.

Measure 103 "Investments in physical assets concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products" provides grant aid toward investments in buildings and storage facilities, value chain machinery and equipment (including for laboratory testing), food safety systems and waste management, production of renewable energy, specialist trucks for product transport, and IT hardware and software. Implementation has been effective toward achievement of the target expenditure for the fruit and vegetable sub-sector, but less effective for the expenditure targets for milk (69%), and wine (58%). None of the sub-sector targets for the number of contracted projects were achieved, with an overall deficit of 29%. Total funds contracted accounted for 85% of the budget.

Grant aid of EUR 15.3 million was offered to 89 projects that were selected from the years 2015-2018.

The total approved amount for the year 2018 is 9.8 million euros on projects concerning the processing and marketing of agricultural and fishery products, while the value of public support is 4.8 million euros. The largest spending budget for measure 103

Dotacje w wysokości 57,1 mln EUR, co stanowi kwotę przekraczającą budżet o 5%, zostały przyznane na 1297 projektów, wybranych z 4912 wniosków złożonych w latach 2015-2018.

Na tym etapie wdrażania Środek 101 znacznie przyczynił się do wzrostu gospodarczego. Szacuje się, że wkład netto do wartości dodanej brutto w sektorze rolnictwa wynosi 6 680 000 netto i 9 401 000 EUR brutto. Wdrożenie tego Środka znacznie przyczyniło się do utworzenia nowych miejsc pracy. Łączny wzrost netto zatrudnienia, który jest rezultatem wdrożenia omawianego Środka wyniósł $1.18 \times 1106 = 1106$ miejsc pracy, według stanu na dzień ukończenia niniejszej pracy. Wynik brutto to 1438.

Pod względem rozmieszczenia pomocy w poszczególnych regionach Kosowa, największa liczba beneficjentów Środka 101 znajduje się w regionie Prizren (349), wyprzedzając region Prisztina, gdzie łączna liczba beneficjentów wynosi 320. Ponadto, region Gjakova charakteryzuje się najmniejszą liczbą beneficjentów (tylko 48).

Zgodnie z wnioskami płynącymi z różnych sprawozdań, osiągnięto następujący łańcuch wyników:

- Zamierzana poprawa środków trwałych jest zauważalna;
- Zdolności produkcyjne zostały zwiększone w gospodarstwach rolnych we wszystkich sektorach;
- Zmodernizowano obiekty przeznaczone do przetwarzania nawozu naturalnego w gospodarstwach rolnych objętych pomocą;
- Możliwości produkcji energii odnawialnej zostały zwiększone w gospodarstwach rolnych objętych pomocą;
- Osiągnięto wyższe wartości wielkości produkcji;
- Na podstawie dostępnych dowodów można stwierdzić, że poprawiła się jakość owoców;
- Zwiększono poziom zaangażowania producentów w przetwórstwo ich produktów i obrót tymi produktami.

Działania rekomendowane dla omawianego Środka powinny objąć badania i dalszą analizę ukierunkowaną na wyjaśnienie dlaczego wdrażanie inwestycji nie przyniosło równie dobrych rezultatów we wszystkich gospodarstwach.

Środek 103 „Inwestycje w środki trwałe obejmujące przetwórstwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa” obejmuje dotacje na inwestycje w budynki i magazyny, maszyny i urządzenia stanowiące część łańcucha wartości (w tym sprzęt do badań laboratoryjnych), systemy bezpieczeństwa żywności i gospodarowania odpadami, produkcję energii odnawialnej, specjalistyczne pojazdy do transportu produktów rolnych, sprzęt i oprogramowanie IT. Wdrożenie omawianego Środka przyniosło dobre rezultaty jeżeli chodzi o docelowe wydatki na sektor owocowo-warzywny, podczas gdy cele obejmujące wydatki na sektor przetwórstwa mleka (69%) i sektor produkcji wina (58%) zostały osiągnięte z mniejszym powodzeniem. Nie osiągnięto żadnego z celów wyznaczonych dla poszczególnych podsektorów w zakresie liczby pozyskanych projektów. Ogólny deficyt wyniósł 29%. Całkowita wartość środków prze-

is in the year 2015 with a total 10.3 million euros approved while 5 million euro the value of the public sector

In terms of region distribution of beneficiaries, Prizren leads with 29 beneficiaries followed by Prishtina while Ferizaji is the last one with only one granted holding in four years.

A recommendation for the measure 103 is to have better survey on market needs and consumer behaviour so there will be more robust data in order to have ideas on consumer priorities and preferences by achieving a consolidation of a domestic market and decreasing import products.

Measure 302 – Farm Diversification and Business Development provides support for more diverse income sources and helps to increase employment in the rural areas where unemployment is rampant.

The results show the total approved amount for the years 2015-2018 is EUR 9.5 million, while the grant aid for this measure is EUR 6.4 million. Regarding the region distribution of beneficiaries, Peja region has the largest number of beneficiaries in total 88, further, the Gjakova region has the lowest number of beneficiaries with only 17. In total 401 projects were selected for this measure (2015-2018). From the research results there is no clear evidence that the measure has been effective towards achievement of its objectives, including job creation and support of small enterprises.

Recommendation for this measure an analysis of jobs, earnings and sales generated by the supported non-agricultural activities should be made. Also from the results it can be a better planning for the next programming period, as well as for the simplification of criteria and requirements. In addition, suitable training for employees should be done to gain new skills, and better marketing for their enterprisers.

The Agricultural Rural Development Programme 2014-2020 strategic approach continues to be relevant and coherent. According to expert's report on Evaluation of ARDP, despite the positive results from Measures 101 and 103 within Priority 1 it was important to implement the measures under Priorities 2, 3 and 4 as planned in order to achieve all the expected outcomes and complementarities within the programme. They state that the improvement in farm viability, competitiveness and job creation in farming and in the food processing businesses requires simultaneous and coordinated actions on the overall production system, on the agricultural services, input and output markets and on the introduction and dissemination of knowledge and innovation.

Investment support to farmers is an important tool towards the development of competitive agriculture and the introduction of hygienic standards and animal welfare requirements

In order to stimulate the change from currently traditional farm practices to more modern farm technology and market orientation, there is a great need is to hand over farms from the older generation to young farmers/successors, who should be

znaczonych na projekty stanowi równowartość 85% budżetu.

Dotacje w wysokości 15,3 mln EUR zostały przyznane na 89 projektów, wybranych spośród wniosków złożonych w latach 2015-2018.

Całkowita wartość projektów obejmujących przetwórstwo i obrót produktami rolnymi i rybołówstwa zatwierdzonych w 2018 r., wyniosła 9,8 mln EUR, przy czym wartość pomocy publicznej wyniosła 4,8 mln EUR. Największy budżet na wydatki w ramach Środka 103 odnotowano w 2015 r., przy zatwierdzonej kwocie 10,3 mln EUR i pomocy publicznej na poziomie 5 mln.

Jeżeli chodzi o rozmieszczenie projektów w poszczególnych regionach Kosowa, wiodącą pozycję objął region Prizren, gdzie działalność prowadzi 29 beneficjentów, wyprzedając region Prishtina. Region Ferizaji znalazł się na ostatnim miejscu z jednym beneficjentem projektu w ciągu czterech lat.

Rekomendacje dotyczące środka 103 obejmują lepsze badanie potrzeb rynkowych i zachowań konsumentów, w celu pozyskania bardziej solidnych danych na temat priorytetów i preferencji konsumentów, poprzez konsolidację rynku krajowego i zmniejszenie transportu produktów.

W ramach Środka 302 „Różnicowanie i rozwój działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” udzielane jest wsparcie dla bardziej zróżnicowanych źródeł przychodu na obszarach wiejskich i poprawy sytuacji na rynku pracy na obszarach gdzie stopa bezrobocia jest wysoka.

Wyniki pokazują, że łączna wartość zatwierdzonych projektów w latach 2015-2018 wynosi 9,5 mln EUR, podczas gdy pomoc w postaci dotacji wynosi 6,4 mln EUR. Jeżeli chodzi o rozmieszczenie projektów w poszczególnych regionach Kosowa, w regionie Peja zgłosiła się największa liczba beneficjentów (88), a najmniejszą liczbę beneficjentów, zaledwie 17, odnotowano w regionie Gjakova. W ramach omawianego Środka, do realizacji wybrano łącznie 401 projektów (2015-2018). Wyniki badania nie wskazały wyraźnie, że cele wyznaczone dla tego Środka zostały skutecznie zrealizowane, w tym tworzenie nowych miejsc pracy i wsparcie małych przedsiębiorstw.

W ramach tego środka rekomendowane jest przeprowadzenie analizy kwestii miejsc pracy, zarobków i zysków ze sprzedaży wygenerowanych przez podmioty prowadzące działalność pozarolniczą. Ponadto, wyniki również wskazują na potrzebę lepszego planowania na kolejny okres programowania jak również uproszczenia kryteriów i wymogów. Wskazane jest również zapewnienie pracownikom odpowiednich szkoleń ukierunkowanych na rozwój nowych umiejętności i lepszy marketing dla przedsiębiorstw.

Strategiczne podejście przyjęte w Programie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich na lata 2014-2018 jest nadal istotne i spójne. Zgodnie ze sprawozdaniem ekspertów w sprawie oceny programu ARDP, pomimo pozytywnych rezultatów Środków 101 i 103 w ramach priorytetu 1, istotnym też było wdrażanie środków stanowiących część Priorytetów 2, 3 i 4 zgodnie z planem, w celu osiągnięcia wszystkich zakładanych celów i komplementarności w ramach programu. Zgodnie z treścią ww. sprawozdania, poprawa

specifically supported. This is the reason to include a special scheme for young farming compatible with CAP which means It is granted for a maximum of five years from the moment a young farmer takes over as the head of a farm holding. Another important is innovation and precision agriculture which should be supported. Precision farming can improve time management, reduce water and chemical use, and produce healthier crops and higher yields all of which benefit farmers' bottom lines and conserve natural resources.

rentowności i konkurencyjności gospodarstw rolnych oraz tworzenie nowych miejsc pracy w sektorze rolnictwa i przetwórstwa spożywczego wymaga równoczesnych i skoordynowanych działań obejmujących cały system produkcji, usługi rolne, rynek czynników produkcji i rynek zbytu, oraz wprowadzenie i rozpowszechnienie wiedzy na temat innowacji.

Wsparcie inwestycyjne skierowane do rolników jest ważnym narzędziem rozwoju konkurencyjnego rolnictwa i wprowadzenia standardów higieny i wymogów dotyczących dobrostanu zwierząt.

W celu promowania zmiany wykorzystywanych obecnie tradycyjnych praktyk rolnych na nowoczesne technologie rolne i zorientowanie na rynek, niezbędne jest przekazanie gospodarstw przez starsze pokolenie na rzecz młodych rolników/ następców, którzy powinni zostać objęci wsparciem. Z tego powodu powinien zostać wprowadzony specjalny program skierowany do młodych rolników, zgodny z WPR, co oznacza, że pomoc jest udzielana na okres nieprzekraczający pięciu lat od chwili przejęcia gospodarstwa rolnego przez młodego właściciela. Kolejną ważną kwestią są innowacje i rolnictwo precyzyjne, które również powinny zostać objęte wsparciem. Rolnictwo precyzyjne pozwoli na poprawę zarządzania czasem, obniżenie zużycia wody i środków chemicznych, produkcję zdrowszych zbiorów i zwiększenie plonów, co przyczyni się do polepszenia wyników osiąganych przez rolników i ochrony zasobów naturalnych.

References/ Literatura:

1. Agency for Agriculture Development (2019). *Grants and Direct Payment 2009-2018*. Prishtine, Statistical report by Agency for Agriculture Development.
2. *Agriculture And Rural Development Programme 2014-2020* (2014). Prishtinë, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
3. European Commission (2011). *Agricultural Policy Perspectives Briefs - The future of rural development policy* [Report].
4. European Commission (2014). *EU 10 and the CAP, Ten years of success*. European Union.
5. European Commission (2015). *Instrument for pre-accession assistance (IPA II) 2014-2020 - Further Support to Kosovo's Development of the Agri-Rural Sector and Food Safety* [Report]. - European Union Office in Kosovo (EUO): [s.n.], 2015.
6. Gjokaj, E., Leeds, S., Halimi, K. (2018). The impact of financial support program in creation on farm jobs, Kosovo's case. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 24(6), p. 933-941.
7. Gjokaj, E., Halimi, K., Gjonbalaj, M., Leeds, S. (2017). Agricultural Finance in Kosovo. *Economic Alternatives*, 1, p. 79-88.
8. KAS (2018). *Economic Accounts for Agriculture, 2018*. Yearly Report. Prishtine, Kosovo Agency for Statistics.
9. KAS (2019). *Results of the Agricultural Holdings Survey, 2017*. Prishtine, Kosovo Agency for Statistics.
10. MAFRD (2014). *Green Report, Kosovo 2014*. Yearly Report. Prishtine, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
11. MAFRD (2017). *Green Report, Kosovo 2017*. Yearly Report. Prishtine, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
12. MAFRD (2018). *Green Report, Kosovo 2018*. Yearly Report. Prishtine, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
13. *Monitoring of agricultural policy developments in the Western Balkan countries* (2017). JRC Technical Report (European Commission).
14. Mid-Term Evaluation (2014). *Report of the Agriculture and Rural Development Program 2007-2013*, Kosovo.
15. Sallahu, S., Gjokaj, E. (2017). *The Potential of Agriculture in Developing Kosovo's Economy*. Kosovo, p. 1-10.
16. *Support to the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD) to evaluate the Agriculture and Rural Development Programme 2014-2020*, Kosovo – Revised Report.
17. *The impact of the Common Agricultural Policy on developing countries*, Study (EP/EXPO/B/DEVE/FWC/2013-08/Lot5/19 EN February 2018 -PE603.862).
18. World Bank (2016). *Country Snapshot: An overview of the World Bank's work in Kosovo*. Prishtina, World Bank.